УДК 37.03:378.1

DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2021.13.04>

Наталія Головка, канд. пед. наук, доц.

ORCID iD: 0000-0003-4859-2837;

Анна Черпаха, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У даній статті розглядається проблема формування у студентів закладу вищої освіти мотивації навчальної діяльності, відповідального ставлення до навчання, розглянуто питання мотивації з погляду вчених, розглянуто причини відсутності навчальної мотивації у студентів, враховано емоційний аспект мотивації, а також подано поради щодо її підвищення у студентів під час навчання, та формування в них відповідальності для кращої професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

Ключові слова: відповідальність, мотивація, студенти, навчання, викладач.

Вступ. Однією з актуальних проблем сучасної вищої освіти є побудова такого освітнього процесу, який міг би бути основою формування мотиваційної сфери студентів, необхідної для їх самоорганізації та усвідомлення вибору майбутньої професії. Провідним видом діяльності в студентському віці виступає навчальна діяльність, під час якої розвиваються не лише особистісні якості студента, а й виробляється особистісне ставлення до цього виду діяльності. У сучасній психології термін "мотивація" використовується як система факторів, які детермінують поведінку (потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення тощо), і як характеристика процесу, що стимулює та підтримує поведінкову активність на певному рівні [Занюк С., 2002]. Мотивацію можна визначити як сукупність причин психологічного характеру, що пояснюють поведінку людини, її спрямованість та активність. Узагальнюючи різні визначення, можна стверджувати, що мотивація – це така рушійна сила, що ґрунтується на задоволенні певних потреб, спонукаючи людину діяти з максимальними зусиллями для досягнення цілей.

Стан дослідження проблеми. Ставлення до навчання під час професійної підготовки виражає єдність пізнавального, емоційного і вольового або поведінкового компонентів та проявляється в якості знань, в їхньому емоційному стані під час занять, у здатності до подолання труднощів та перешкод тощо. Структуру ставлення до професійного навчання визначає мотиваційна сторона, створення стійкої мотивації досягнення успіху на базі достатньо високої адекватної самооцінки. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що проблема формування відповідального ставлення до навчання та різні його аспекти досліджували К. Абульханова-Славська, О. Алферов, Н. Бібік, Ф. Борисова, М. Боришевський, В. Городенко, А. Гувер, С. Елканов, І. Пальшкова, О. Савченко, В. Татенко та інші. Проблема мотивації навчальної діяльності студентів розглядали Р. Бібріх, І. Васильєв, І. Вартанова, В. Давидов, А. Маркова, М. Матюхіна, Л. Фрідман та ін.

Мета: дослідити особливості мотивації навчальної діяльності студентів та визначити педагогічні умови, що впливають на формування позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів під час фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Важливість вирішення проблеми мотивації навчальної діяльності визначається тим, що мотивація навчання з погляду науковців є істотно необхідною для ефективного здійснення освітнього процесу. Ставлення до навчання є одним із значущих педагогічних та психологічних чинників активності індивіда в даному виді діяльності та її ефективності [Кочарян О., 2011].

Під мотивом навчальної діяльності вчені [Занюк С., 2002; Левченко Т., 2012; Артюшина М., 2007], розуміють

усі чинники, які зумовлюють вияви навчальної активності: мету, потреби, установки, почуття обов'язку, інтенси тощо. У психолого-педагогічній літературі не існує єдиного розуміння навчальної мотивації та класифікації навчальних мотивів.

Навчальна діяльність магістра може бути вузькоспрямованою (бажання мати високі оцінки, гарні конспекти, вивчати першоджерела), а також широкоспрямованою. Вона відрізняється розумінням соціальної значущості навчання, розвитком пізнавальних інтересів, особистісним спілкуванням з викладачами, самостійністю під час вивчення навчального матеріалу, оригінальністю відповідей на семінарах. Така навчальна діяльність професійно спрямована та відрізняється посиленням ролі професійних мотивів самоосвіти та самовиховання. М. Артюшина виділяє, залежно від змісту діяльності як студента, так і викладача, такі групи мотивів [Психолого-педагогічні аспекти..., 2007, с. 327–328]:

- професійні (пов'язані з певною професійною діяльністю);
- пізнавальні (пов'язані з отриманням знань);
- широкосоціальні (бажання зайняти певну позицію, роль у суспільстві, престижність);
- вузькосоціальні (прагнення мати статус у конкретній соціальній групі);
- процесуально-змістові (зацікавленість у самому процесі та змісті діяльності);
- матеріальні (можливість забезпечити себе матеріально);
- мотиви досягнення (прагнення досягти певних результатів у діяльності);
- утилітарні (прагнення отримати безпосередні переваги від діяльності чи уникнути небезпеки та покарань).

Відповідальне ставлення до навчання викликає активність особистості та є основним засобом, який підвищує рівень зацікавленості майбутніх фахівців до навчально-професійної діяльності. Мотиваційними процесами в навчанні необхідно керувати та створювати позитивні умови для розвитку внутрішніх мотивів. Втрата мотивації – це серйозне ускладнення, оскільки майбутньому фахівцю вкрай необхідно зосередитись на вирішенні освітніх завдань.

Науковці Занюк С., Михайличенко В. виділяють три види джерел активності: внутрішні, зовнішні й особистісні [Занюк С., 2002; Михайличенко В., 2017]. До внутрішніх джерел навчальної мотивації відносять пізнавальні та соціальні потреби (прагнення до соціально схвалюваних дій і досягнень). Зовнішні джерела навчальної мотивації визначаються умовами життєдіяльності студента, до яких відносяться вимоги, очікування та можливості. Вимоги пов'язані з необхідністю дотримання соціальних норм поведінки, спілкування та діяльності. Очікування характеризують відношення суспільства до учіння як норми поведінки, що приймаються людиною і дозволяють

переборювати труднощі, пов'язані зі здійсненням навчальної діяльності. Можливості – це об'єктивні умови, які необхідні для розгортання навчальної діяльності. Артюшина М. до числа особистісних джерел відносить інтереси, потреби, установки, ідеали, стереотипи, які обумовлюють прагнення самовдосконалення, самоствердження і самореалізації у навчальній та інших видах діяльності [Психолого-педагогічні аспекти..., 2007].

На успіх у навчанні впливає низка чинників, серед яких чільне місце посідають мотиви (причини, що спонукають до навчання), установка (психологічне налаштування, готовність до діяльності), пізнавальні потреби й інтереси, а також цілеспрямованість та інші вольові якості студента.

Залежно від впливу, що його справляють внутрішні і зовнішні мотиви Михайличенко В. поділяє студентів на чотири групи: 1) студенти з вираженою професійною та предметною мотивацією; 2) з вираженою професійною, але слабкою предметною мотивацією; 3) лише з предметною мотивацією; 4) без предметної та професійної мотивації [Михайличенко В., 2017].

Поняття мотивація в психології використовують у двох значеннях:

- як систему факторів, що обумовлюють поведінку (цілі, інтереси, потреби, мотиви, наміри);
- як характеристику процесу, що підтримує поведінкову активність. Розрізняють три групи мотивів: 1) прості, до яких відносять потреби, бажання, хотіння; 2) складні, до яких відносять інтереси, схильності, ідеали; 3) випадкові, до яких відносять почуття, звички й афекти [Занюк С., 2002].

Шанскова Т. під час вивчення мотивації передбачає виявлення її реального рівня та можливих перспектив у кожного студента та групи загалом [Шанскова Т., 2017]. До основних етапів становлення мотивів вона відносить:

- актуалізація звичних мотивів, постановка на цій основі нових цілей;
- позитивне підкріплення мотиву в процесі реалізації визначених цілей;
- виявлення на цій основі нових мотивів;
- поява у мотивів нових якостей (стійкість).

Виходячи з означення навчальних мотивів (мотивації), що даються в педагогічній психології, розглянемо їх класифікацію за змістом, що запропоновані А. Марковою. Вона поділяє на пізнавальні та соціальні мотиви [Маркова А., 1990]. До пізнавальних автор мотивації відносить:

- широкі пізнавальні мотиви (орієнтація на оволодіння новими знаннями – фактами, явищами, закономірностями);
- навчально-пізнавальні мотиви (орієнтація на засвоєння способів добування знань, прийомів самостійного набуття знань);
- мотиви самоосвіти (орієнтація на набуття додаткових знань, тобто на побудову спеціальної програми самовдосконалення).

Мотивом суспільного обов'язку у виборі професії є усвідомлення студентом реальної суспільної користі від своєї участі в певній сфері діяльності, переживання особистої відповідальності за успішну працю, готовність до подолання можливих моральних і фізичних труднощів.

З метою з'ясування особливостей мотивації до навчання і визначення факторів, які впливають на її формування та відповідального ставлення студента, було проведено анонімне опитування здобувачів вищої освіти денної форми навчання, які навчаються на випускному курсі. Вибірку склали здобувачі вищої освіти денної форми навчання випускного курсу з різних закладів вищої освіти. Всього опитано 30 осіб.

Анонімне опитування проводилось за розробленою анкетною, яка передбачала відповіді закритого типу та

містила кілька запитань. Отримані відповіді респондентів на кожне запитання були узагальнені та проаналізовані.

Опитування проводилось за спеціально розробленою анкетною, у якій враховувались специфіка та особливості навчання респондентів. Блоки запитань стосувались обраної професії, мотивації та бачення себе в професії, впливу батьків на формування мотивації навчальної діяльності, вплив пізнавальної активності у формуванні відповідального ставлення до процесу навчання тощо. Науково-аналітичний огляд отриманих результатів стосувався загальної оцінки професійної складової та навчання у ЗВО, мотиваційної складової та суб'єктивної задоволеності діяльністю.

Відповідно до узагальнених відповідей на запитання "Вкажіть, що вплинуло на Ваш вибір професії?" тільки 15% респондентів відчували, що це їхнє покликання і вважають обрану професію справою всього життя, 45% студентів обрали спеціальність за рекомендацією батьків, 30% респондентам у виборі фаху допомогли друзі, 10% віддали перевагу престижності вищої освіти (рис. 1).

Рис. 1. Обрана професія

Таким чином, можна зробити висновок, що на рішення майбутньої професії значний вплив мають батьки, їхні переконання, таким вибором студенти показують, що думка батьків є вагомішою, ніж їх особиста.

40% респондентів надалі планують працювати за фахом, 35% із своєю майбутньою діяльністю ще точно визначились, 25% не мають планів на майбутнє (рис. 2).

Рис 2. Мотивація та бачення себе в професії

Безумовно, ми можемо стверджувати, що відповідальність навчання залежить від того, чи бачить людина себе в майбутньому фахівцем у цій спеціалізації. Якщо студент планує працювати за фахом, то і навчання для нього буде цікаве, і рівень мотивації до здобуття нових знань матиме високий рівень.

Нами було також проаналізовано питання впливу батьків на формування в студентів відповідального ставлення до освітнього процесу. Результати наведені на рис. 3.

Рис. 3. Вплив батьків на формування відповідальності

За результатами даного опитування: 70% студентів дали позитивну відповідь, 25% вказали, що "ні", а решта обрали свій варіант відповіді. Тобто, можна стверджувати, що батьки займають вагомe місце у житті студента під час формування відповідального ставлення до навчання. Тут можна говорити про те, що на початку свого шляху у вищій школі студенти залежні від батьків, їхньої думки, поглядів, студенти мають бажання не засмучувати батьків та відповідати їх очікуванням.

Наступний критерій, який був проаналізований у даній анкеті, відображає, що саме мотивує студентів до відповідального ставлення до навчання. Результати можемо переглянути в табл. 1.

Таблиця 1

Мотивація відповідального ставлення до навчання

Запитання	Відповіді (у %)
1. Високі оцінки, мати червоний диплом (для престижу)	50%
2. Саморозвиток	14%
3. Мої батьки спонукають мене ставитися до навчання з відповідальністю, не хочу їх засмучувати	25%
4. Отримання можливості поїздки закордон за кошти університету	11%
Інше	0%

Із даних результатів опитування ми можемо зробити висновок, що червоний диплом, високий рівень освіченості займає вагомe місце в житті студента та слугує певним мотиватором. Особа відчуває себе впевненою та реалізованою.

В опитуванні ми також звернули увагу і на критерій чи легко дотримуватись дисципліни в процесі навчання. Більшість респондентів (71%) вказало, що дисципліна, яка є в університеті, є легкою в її дотриманні, адже вони мали вже таку корисну навичку до вступу в університет. Решта вказали, що залежно від ситуації, тобто з деякими ситуаціями їм не складно впоратися, а в деяких це вимагає неабияких внутрішніх зусиль та мотивів. Дотримання дисципліни в процесі навчання зображено на рис. 4.

Рис. 4. Дотримання дисципліни в процесі навчання

Також було проаналізовано від яких умов більшою мірою залежить формування позитивного ставлення до навчальної діяльності. Результати зображено в табл. 2.

Таблиця 2

Умови формування позитивного ставлення до навчання

Запитання	Відповіді (у %)
1. Наявність нового у змісті вивчуваного і в самому підході до його засвоєння	22%
2. Емоційна привабливість навчання	8%
3. Розуміння студентом змісту і значення вивчуваного	46%
4. Наявність оптимальної системи тренувальних творчих вправ і пізнавальних задач до програмного матеріалу	14%
5. Інше	10%

Розуміння студентом змісту предмета, вивченого значення є дуже головним під час формування в нього позитивного ставлення. Також головним компонентом є наявність нового, чогось цікавого для студента. Під час лекції викладач повинен повною мірою володіти ораторськими здібностями та застосовувати новітні технології для того, щоб його цікавіше було слухати, запам'ятовувати, а в майбутньому студентові відтворювати здобуті раніше знання, на практиці.

Протягом опитування ми також звернули увагу та проаналізували можливість пізнавальної активності спонукати до формування відповідальності у студента. Результати подано на рис. 5.

Рис. 5. Вплив пізнавальної активності у формуванні відповідальності до процесу навчання

Ми також розглянули якою мірою впливають вже раніше здобуті успіхи на результат у майбутньому студентів:

- успіх впливає – 50% студентів;
- студенти, які вважають, що минулий успіх впливає на половину в їхньому житті – 45% студентів;
- не впливає – 5% студентів.

Рис. 6. Вплив успіху в минулому на мотивацію в навчанні в теперішньому часі

Метою наступного проаналізованого запитання було з'ясувати чи впливає особисте ставлення до викладача на ставлення, до його предмета, оскільки особистісні стосунки теж відіграють вагомий роль у формуванні позитивного чи негативного ставлення до вивчення предмета та мають прямий вплив на мотивацію студента до навчання, вивчення дисципліни.

Отже, переважна більшість студентів, а саме це 83 % вважають, що викладач впливає на формування в них позитивного ставлення до навчання. Викладач, який досконало володіє матеріалом, процес навчання будує логічно, чітко, доступно. Оперує цікавими деталями, фактами; вражає студентів багатим світоглядом, може мотивувати до самодисципліни у процесі навчання, адже його хочеться наслідувати, брати приклад з нього.

Завдяки наступному запитанню ми намагались дізнатись, що ж впливає на внутрішній потяг, відповідального ставлення студентів до навчання. За результатами даного опитування ми бачимо, що почуття обов'язку перед батьками, викладачами займають вагомий місце в житті студентів і формують в них відповідальне ставлення до процесу навчання. Також одним із важливих компонентів є совість, яку батьки виховували в дитині. Готовність працювати за фахом в майбутньому, ставати професіоналом своєї справи є мотивуючим чинником для студентів під час здобуття знань, умінь, навичок.

Висновки. Ефективність навчальної діяльності студентів визначається їхніми особистісними якостями, необхідними для даної професії та індивідуальною мотивацією до навчання. Домінування адекватних професійних мотивів, навіть за наявних об'єктивних негативних тенденцій, дозволяє здійснювати цілеспрямований вплив на мотиваційну сферу майбутніх фахівців.

Умовою успішного навчання все ж є мотивація, котра спонукає студента до певної діяльності з метою розширення й поглиблення своїх знань, підвищення впевненості та незалежності від зовнішніх факторів. Одним із найважливіших питань сучасної педагогіки залишається формування позитивного ставлення до навчання, адже саме це забезпечить успішне здобуття професії. Чимало чинників впливають на формування відповідальності, мотивації, особистого ставлення до навчання.

Проводячи дослідження щодо особливостей формування у студентів відповідального ставлення до навчання, було з'ясовано, що на формування мотивації у студента впливають як внутрішні (особисте ставлення до викладача, зацікавленість у вивченні предмета), так і зовнішні чинники (вплив друзів, батьків, колективу). Респонденти вказали, що вже досягнуті успіхи також допомагають самомотивації, адже в майбутньому є бажання досягти ще більшого результату.

Загалом можна виокремити такі фактори, які впливають на формування мотивації у студента:

1. Особисте ставлення до предмета;
2. Бажання здобути хорошу перспективну професію;
3. Вплив батьків (заохочування);
4. Професіоналізм викладача;
5. Почуття обов'язку.

Дослідження даної проблеми, системи формування у студентів відповідального ставлення до навчання в сучасній вищій школі засвідчує актуальність вивчення даного питання, та сприяння викладачів стимулювати студентів до відповідального, позитивного ставлення до процесу навчання.

Подальше вивчення проблеми рекомендуємо спрямувати на дослідження проблеми розвитку особистісно-професійного потенціалу студента на основі формування професійної мотивації успіху, під час навчання в університеті.

Умовою успішного навчання все ж є мотивація, котра спонукає студента до певної діяльності з метою розширення й поглиблення своїх знань, підвищення впевненості та незалежності від зовнішніх факторів.

Мотивація є одним із провідних факторів успішного навчання. Але його особливості і його дієвість відрізняються на різних етапах навчального процесу, через які проходить студент. Від першого до останнього курсу змінюється і сама навчально-професійна діяльність, і її мотивація.

Список використаних джерел

- Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. / С. С. Занюк. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.
- Климчук В. О. Психологічні детермінанти розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / В. О. Климчук / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2004. – 36 с.
- Кочарян О. С. Структура мотивації навчальної діяльності студентів : навч. посіб. / О. С. Кочарян, Є. В. Фролова, В. М. Павленко. – Х.: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського "Харк. авіац. ін-т", 2011. – 40 с.
- Левченко Т. І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності: моногр. / Т. І. Левченко. – Вінниця: Нова книга, 2012. – 448 с.
- Ляшенко І. В. Формування професійної мотивації студентів до успішної фахової діяльності [Електронний ресурс] / І. В. Ляшенко // Народна освіта – 2013. – Вип. 1 (19). – Режим доступу до журн.: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=1076. (дата звернення 22.01.2021.)
- Михайличенко В. Є. Роль мотивації навчально-пізнавальної діяльності у формуванні професійної спрямованості студентів / В. Є. Михайличенко, В. В. Полянська // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2017. – Вип. 17 (70). – С. 320–327.
- Маркова А. К. Формирование мотивации учения: кн. для учителя. / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
- Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів у вищій школі : навч. посіб. / за ред. М. В. Артюшиної, О. М. Котикової, Г. М. Романової. – К.: КНТУ, 2007. – 528 с.
- Шанскова Т. І. Андрагогічні засади удосконалення навчальної мотивації майбутніх фахівців у процесі магістерської підготовки / Т. І. Шанскова, О. А. Мірошніченко, Ж. І. Кушева // Андрагогічний вісник. – 2017. – № 8. – С. 90–98.
- References**
- Zanjuk S. S. Psihologija motivacii : navch. posib. / S. S. Zanjuk. – K.: Libid', 2002. – 304 s.
- Klimchuk V. O. Psihologichni determinanti rozvitku vnutrishn'oi motivacii studentiv u navchal'nij dijal'nosti : avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk: 19.00.07 / V. O. Klimchuk / Nac. ped. un-t im. M.P. Dragomanova. – K., 2004. – 36 s.
- Kocharyan O. S. Struktura motivacii navchal'noї dijal'nosti studentiv : navch. posib. / O. S. Kocharyan, E. V. Frolova, V. M. Pavlenko. – H.: Nac. aerokosm. un-t im. M. E. Zhukovskogo "Hark. aviac. in-t", 2011. – 40 s.
- Levchenko T. I. Motivacija sub'ekta v riznih vidah dijal'nosti: monogr. / T. I. Levchenko. – Vinnicja: Nova kniga, 2012. – 448 s.
- Ljashenko I. V. Formuvannja profesijnoi motivacii studentiv do uspishnoi fahovoi dijal'nosti [Elektronnij resurs] / I. V. Ljashenko // Narodna osvita – 2013. – Vip. 1 (19). – Rezhim dostupu do zhurn.: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=1076. (data zvernennja 22.01.2021.)
- Mihajlichenko V. E. Rol' motivacii navchal'no-piznaval'noї dijal'nosti u formuvanni profesijnoi sprjamovanosti studentiv / V. E. Mihajlichenko, V. V. Poljans'ka // Pedagogika formuvannja tvorchoi osobistosti u vishnij i zagal'noosvitnij shkolah : zb. nauk. pr. / Klasich. privat. un-t. – Zaporizhzhja, 2017. – Vip. 17 (70). – S. 320–327.
- Markova A. K. Formirovanie motivacii uchenija: kn. dlja uchitelja. / A. K. Markova, T. A. Matis, A. B. Orlov. – M.: Prosveshhenija, 1990. – 192 s.
- Psihologo-pedagogichni aspekti realizacii suchasnih metodiv u vishnij shkoli : navch. posib. / za red. M. V. Artjushinoi, O. M. Kotikovoї, G. M. Romanovoї. – K.: KNTU, 2007. – 528 s.
- Shanskova T. I. Andragogichni zasadi udoskonalennja navchal'noї motivacii majbutnih fahivciv u procesi magisters'koї pidgotovki / T. I. Shanskova, O. A. Miroshnichenko, Zh. I. Kusheva // Andragogichnij visnik. – 2017. – No 8. – S. 90–98.

Надійшла до редколегії 06.04.21

Nataliya Holovko, Ph.D. (pedagogical), Associate Professor
ORCID iD: 0000-0003-4859-2837;
Anna Cherepakha Master's student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FORMATION OF MOTIVATION OF LEARNING ACTIVITY IN STUDENTS DURING PROFESSIONAL TRAINING

This article explores the problematic form of students, higher education institutions, a responsible attitude to learning. The concept of motivation from the point of view of scientists, the problem of preventing student motivation, emotions, as well as all the motivations that are in the port, and we who provide recommendations to students, as well as the responsibility for training.

The professional formation of a young person during studying at a higher educational institution is an important stage in its socialization, where the leading kind of activity becomes educational-professional. Motivation is one of the leading factors in successful learning. But its features and inefficiencies differ at different stages of the educational process through which students go. From the first to the last course education and professional activity and its change of motivation.

Experimentally investigated features of the motivation of learning in institutions of higher education of applicants of various courses, found dynamic changes in the dominant motives of learning in a specially organized impact.

The results suggest that the motivation of students to succeed during the academic period tends to increase. Their educational activity is influenced by the system of internal motives, which ensures the effective assimilation of the future specialty.

Keywords: responsibility, motivation, students, training, teacher.